

ברכת הבנים

ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך אלקים כאפרים וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה: (בראשית מח, כ)

איסור לזר לישא כפיו

כתב הרמ"א (סימן קכח, א), שאין לזר לישא כפיו אפילו עם כהנים אחרים. מקורו בכתובות (כד, ב) דאמרינן התם לענין להעלות מנשיאת כפים ליוחסין, "אבל נשיאות כפים דאיסור עשה וכו'". ופרש"י דאיסור עשה "כה תברכו" (במדבר ו) - אתם ולא זרים, ולא הבא מכלל עשה עשה.

והנה במסכת שבת (ק"ח, ב) איתא, אמר ר' יוסי מימי לא עברתי על דברי חברי, יודע אני בעצמי שאיני כהן, אם אומרים לי חברי עלה לדוכן אני עולה, וכתבו בתוס', "לא ידע ר"י מה איסור יש בזר העולה לדוכן, אם לא משום ברכה לבטלה, שלכהנים אמרה תורה לברך את ישראל". ובשו"ת מהרי"ט (ח"א סימן קמט) פירש דקשיא להו, אם אין כאן אלא משום ברכה לבטלה, אם לא ברך אין שום איסור בעלייתו לדוכן, א"כ מאי רבותיה דקאמר הייתי עולה, כיון שהעיקר הוא משום הברכה.

וכולם תמהו על דברי הר"י שהרי יש כאן גמ' מפורשת שעובר בעשה, כדפרש"י מ"כה תברכו - ולא זרים", ומאי האי דלא ידע ר"י וכו'.

הבדל בין מקדש לגבולין

המהרי"ט בתשובות (שם) כתב ליישב דשאני ברכת כהנים במקדש מאשר בגבולין, דבמקדש היו אומרים שם ה' ככתבו, ואמרינן בסנהדרין (נו, א) גבי ונוקב את השם דמגדף, "ואימא פירושי שמא הוא, דכתיב אשר נקבו בשמות, ואזהרתיה מהכא את ה' אלוך תירא", ואזהרת עשה לא שמה אזהרה. אלמא לפרש שם ה' אזהרת עשה היא, א"כ י"ל דכוונת הגמרא בכתובות הוא, דבזמן שבית המקדש היה קיים, איכא איסור עשה דאת ה' אלוך תירא, אבל הר"י "דלא ידע וכו'", איירי בזמנה"ז שאין מברכין בשם המפורש, וממילא ליכא איסור עשה.

נאמנת האדם לומר שהוא כהן

על דרך המהרי"ט מיישב הפתחי תשובה דברי הרמ"א (אה"ע ג, א), דהנה המחבר פסק שמי שבא בזמן הזה ואמר כהן אני, אינו נאמן. ואין מעלין אותו לכהונה על פי עצמו, ולא יקרא בתורה ראשון, ולא ישא את כפיו. הרמ"א מביא שי"א דנאמן לקרות בתורה ראשון ולישא את כפיו, בזמן הזה שאין לנו תרומה דאורייתא שנחוש שמא יעלו אותו לתרומה. וכן נוהגין האידנא בכל מקום, שאין נוהגין בתרומה בזמן הזה, וליכא למיחש למידי.

ועי' בפתחי תשובה (ס"ק א) שבספר ישועות יעקב (סק"א) מחלק בין זמן שביהמ"ק היה קיים, שאז היו מברכין בשם המפורש ואיכא איסור עשה, לזה"ז שאין מברכין בשם המפורש. וכ' ששוב מצא חילוק זה בתשובת מהרי"ט (הנ"ל), ולכן מסיק דהעיקר כדברי הרמ"א דנאמן לנשיאת כפים, ומנהגן של ישראל תורה היא.

דרך הודאה

עוד תי' מהרי"ט דברכה לבטלה ממש קאמר, ולא עבר משום לא תשא שם ה' אלקיך לשוא, דדרך הודאה היא אומר, אלא אזהרתיה מאת ה' אלקיך תירא, דהוה ליה אזהרת עשה, והיינו דאמרינן בכתובת דבהני איסור עשה משום ברכה, מכל מקום קשיא להו דיוכל לעלות ולא יברך. וצע"ג שזר שאומר אשר קדשנו בקדושתו של אהרן אינו אלא משקר, שהרי הוא זר ולא נתקדש בקדושת כהונה, ואין כאן דרך הודאה.

הבדל בין אם מברך לבד או עם שאר הכהנים

הדרכי משה מיישב דהאיסור דכה תברכו - ולא זרים, נאמר רק היכא שמברך לבדו ולא עם כהנים אחרים. א"כ י"ל דכוונת הר"י במה שאמר שלא ידע מה איסור יש לזר וכו', מיירי היכא שמברך עם כהנים אחרים, אך הגמרא בכתובות איירי היכא שמברך בפני עצמו.

האם יש חיוב לישראל להתברך

ואכן ההפלאה בכתובות תירץ כעין חילוק זה של הדרכי משה, דשאני בין היכא דאיכא עוד כהנים או שהוא לבדו, אך להיפוך. ובהקדם דבריו הביא למש"כ החרדים, דכשם שיש מצוה על הכהנים לברך, כך יש מצוה על ישראל להתברך. וממילא כשהישראל עולה לדוכן לברך, כשיש שם כהנים אחרים, מבטל הוא את מצוותו להתברך, אבל במקום שאין כהנים אחרים, דבלא"ה לא היה מתברך, בזה לא קעבר מידי אם עולה לברך.

שיטת הריטב"א

אבל נראה שהריטב"א חולק על החידוש של החרדים, דיש מצוה לישראל להתברך, וז"ל (סוכה לא, א) וכענין שמצינו בכהן שעולה לדוכן, שאינו מצווה אלא לברך פעם אחת וכו', ואעפ"כ אי בעי הדר ומצלי אין בזה משום בל תוסיף. וליכא למימר שעושה להוציא אחרים, **דליכא חיובא אישראל להתברך דברכת כהנים מצוה דכהן הוא**. וכנראה שדברי החרדים נסתרים מדברי הריטב"א.

וכבר נשאל בזה הדבר אברהם (ח"א סימן ל) והשיב שאין מזה סתירה כלל, דאפילו לדעת החרדים דמצוה על הישראל להתברך, מ"מ לא דמיא להמצוה דרמיא על הכהנים, דעל הכהנים מצוה לחזור אחריה ולקיימה, דחיובא רמיא עליו לברך את ישראל, אבל על ישראל אין חיוב כלל לחזור אחר ברכת כהנים, אלא שהמצוה היא שאם הכהנים מברכים ישמעו ויכוונו לבם להתברך מהם. וכן מורה לשון הריטב"א שכ' "דליכא חיובא", ולא נקט "דליכא מצוה".

וכן נמי מוכיחה לשון החרדים (פ"ד אות יח) שכתב וז"ל, ישראל העומדין פנים כנגד פנים, פני הכהנים בשתיקה, ומכוונים לקבל ברכתם כדבר ה', הם נמי בכלל המצוה. ולמתבונן הרי דאין מזה סתירה כלל לדעת הריטב"א, כי זוהי כוונת הריטב"א, דכיון דאין מצוה על ישראל לחזור אחר הכהנים בכדי להתברך, לא שייך לומר דלהכי הדר כהן ומצלי כדי להוציא אותם, מאחר שאינם מחוייבים כלל לחזור אחר מצוה זו.

האם ר"י נושא כפיו

ועי' במג"א (קכח, א) שלולי דברי ר"י היינו אומרים דר' יוסי לא קאמר רק שהיה עולה לדוכן, ואף על פי שהיה לו גנאי בדבר, אבל באמת לא היה מברך. כדבריו מצינו להדיא בספר האשכול (הל' ברכת כהנים), שאין כוונת ר"י שהיה עולה ומברך ונושא כפיו, אלא שהיה עולה על הדוכן ועומד שם.

דברי האשכול

בספר האשכול (שם) פירש ההיא דכתובות שזר הנושא כפיו עובר בעשה, בשני אופנים. א' כפרש"י, מצד קרא דכה תברכו - ולא זרים. ועוד מצד איסור ברכה לבטלה, וכמ"ש התוס' (שבת קיח, ב) דלא ידע ר"י מה איסור יש בזר העולה לדוכן אם לא משום ברכה לבטלה.

שוב ראיתי שכ"כ המגן אברהם (הנ"ל) וז"ל ואפשר דס"ל לר"י דאיסור עשה היינו מה שמזכיר השם לבטלה בברכה. ועי' בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סי' ו) שנחלקו שני לומדים בפירוש דברי המג"א, אם כוונתו על הברכה שלפני נשיאת כפים, דהיינו אקב"ו לברך את עמו ישראל באהבה, או שכונתו על ברכת הכהנים גופיה, שמזכיר את השם בברכה דהיינו יברכך ה', יאר ה', ישא ה'. וסיים הגו"ב, הראיתי פנים לדברי שניהם, אבל המכוון יותר הוא דקאי על הברכת כהנים ממש, ולא על הברכה שלפניה. ויש להעיר איך שייך שם שמים לבטלה הואיל ופסוקים הם בתורה, הגם שלא נצטווה לברך את ישראל, למה יעבור משום הזכרת ה' לבטלה, אע"פ שאין כוונתו לקרא דרך מקרא.

גירסת רבינו ירוחם

התורה תמימה מביא שבהקדמת רבינו ירוחם שהביא מאמר זה דר' יוסי ובמקום שכתוב לפנינו "יודע אני בעצמי שאיני כהן", כתוב "יודע אני בעצמי שאיני כדאי", ולפי"ז יהיה הכונה אם יאמרו לי חבירי עלה לדוכן, לא לדוכן של כהנים בנשיאות כפים אלא למקום ששם דורשין גדולי החכמים לפני הצבור, והוא מקום

גבוה ובוולט כעין איצטבא. וא"כ אין כל ענין נשיאות כפים במאמר זה של ר' יוסי, כי נשתבשה הגירסא שבגמ', ובמקום כדאי כתוב כהן.

למה לא חשש ר"י לברכה לבטלה

לפמש"כ התוס' דיש בזר העולה לדוכן משום ברכה לבטלה, צ"ע כיצד ר' יוסי לא היה חושש לאיסורא דלא תשא, ותינח לשיטת תוס' (ר"ה לג, א) דכשאוּמרו בדרך שבח והודאה אין בו איסורא, אבל ברמב"ם (פרק יא מהל' ברכות) מבואר דאיסורא דלא תשא הוא דאורייתא, וא"כ איך היה עובר על איסור דאורייתא כדי שלא לעבור על דברי חברו.

מיהו יעויין בחיי אדם (כלל ה) שנקט גם בד' הרמב"ם שבדרך הודאה ליכא איסור דאורייתא, מיהו עדיין צ"ע דהתינח בשאר ברכות המצוות, שאומר אשר קדשנו במצוותיו וצונו, די"ל שאע"פ שאמרו עכשיו שלא לצורך אינו ברכה לבטלה, כיון שאמרו דרך שבח והודאה, היינו שקידשנו השי"ת במצוותיו וצונו על מצוה פלוני, אשר האמת היא כך, אבל בברכת כהנים שאומרים אשר קדשנו בקדושתו של אהרן, הרי זר האומר כן שקר הוא דובר, ובזה לכאורה ליכא למימר שאינו עובר אברכה לבטלה כיון שהוא דרך שבח הודאה, וצ"ע ג. וזה קשה גם על מהר"ט כמו שהזכרנו לעיל.

נשים במעשהז"ג

עוד תי' המג"א דמצינו פ"י דעירובין דרבי יוסי סבר אע"ג דכתיב "דבר אל בני ישראל וסמך" - ולא בנות ישראל, מ"מ רשות לנשים לסמוך, א"כ ה"נ אע"ג דכתיב דבר אל אהרן וכו' - ולא בני ישראל, מ"מ רשות לזר לישא כפיו, ולכן תמה ר"י עליו. והא דאיתא בכתובות דזר עובר בעשה, קאי אליבא דרבי יהודה דאית ליה מעלין מתרומה ליוחסין, ולדידיה נשים אסורים לסמוך, כדאיתא סוף עירובין, ולכן זר שנושא כפיו עובר בעשה.

למה הוי ברכה לבטלה

בספר שדי חמד (מערכת נ, כלל לט) כתב שלפי מהר"ט שאין איסור לזר אלא במקדש, א"כ ליכא גם משום ברכה לבטלה, אם בירך הזר ברכת המצוות, דלא יהא אלא כנשים המברכות במ"ע שהזמן גרמא, אע"פ שאינן מצוות בהם. ותמה על המשנ"ב שכתב (שם ס"ק ד) שאפילו אם נימא דעשה אינו עובר הזר כשמברך עם כהנים, דהמיעוט "אתם" - ולא זרים הוא רק כשמברך לבדו, אפ"ה אסור משום הברכה שמברך בתחלה אשר קדשנו וכו' דהוי לבטלה, דרק לכהנים צותה התורה לברך את ישראל. ותמה השד"ח מאי שנא מנשים שמברכות על מ"ע שהז"ג.

ודבריו תמוהים שהרי כתבו התוס' להדיא שחשש ברכה לבטלה יש. ומה שהק' מנשים אינו קושיא כלל, ויש לחלק בפשיטות, דבשלמא נשים במצות עשה שהזמ"ג, כבר כ' המג"א (סי' יז סק"א) דה"ט דמברכות דנהי שאינן מצוות, מ"מ מאחר שאנשים מצווים וגם היא מקבלת שכר יכולות לברך. והטעם שהיא שייכת לעצם קיום המצוה, אבל בזר המברך ברכת כהנים, נראה דחסרה כל החפצא של המצוה, שהרי המצוה היא שכהן יברך ישראל ולא שישאל יברך, וממילא אצלו אין קיום מצוה כלל, ואינו מקבל עליה שכר, ואשר על כן פשוט שאינו יכול לברך.

וע"ע בחי' הרמב"ן לקידושין (לא, א) דכתב וז"ל, כיון דרשות דמצוה הוא, והקב"ה צוה במצוה זו לאנשים חובה, לנשים רשות, צונו קרינא ביה. ולדבריו ג"כ נראה פשוט, דדוקא מעשהז"ג נצטוו בה נשים שאם ירצו יקיימו, ולכך אם יירצו יכולות אף לברך, אך זר בברכת כהנים לא מברך, דבוודאי לא "נצטווה" אפילו כרשות.

ונראה עוד, דזהו המכוון בלשון התוס', שהוסיפו בסוף דבריהם לישנא יתירה דכתבו, "שלכהנים אמרה תורה לברך את ישראל", וצ"ב מה רצו בזה. ולהאמור מובן, דכוונת התוס' לומר שלהכי זר המברך ברכת כהנים עובר בברכה לבטלה וגרע מנשים במצות עשה שהזמ"ג, משום שהכא כל המצוה לא ניתנה אלא לכהנים, "שלכהנים אמרה תורה לברך את ישראל", ולא לישראל. ולכן אינו דומה לנשים במצות עשה שהזמ"ג, דלזר לא ניתנה המצוה כלל, בעוד שלנשים ניתנה בתורת רשות, ולכן יכולות לברך, ודו"ק.

איך מותר לברך הילדים

יש מנהג נפוץ בכל תפוצות ישראל שהאבות מברכים את ילדיהם ליל שבת, ומניחים שתי ידיים על ראשם, ותמהו המפרשים מההיא דכתובות (הנ"ל) שיש איסור לזר לישא כפיו ולברך, ואם כן היאך מניח ידיו ומברך והלא עובר בעשה. ואע"פ ששיטת הב"ח דדוקא בפריסת ידיים עובר הזר בעשה, אבל מנהגינו, כאמור, לשים שני ידיים על ראש המתברך.

ובספר תשובות והנהגות (כרך ה סימן עב) כתב שב"סידור הגר"א" מהגאון המקובל רבי נפתלי הערץ זצ"ל (ח"ב סימן פ"ז) מביא מנהג ישראל לברך הילדים בליל שבת, ומניחים יד אחד על המתברך. וששמע בשם הגר"א שאסור לברך בשתי ידיים לבד מכהן, והיינו שבשתי ידיים עובר באיסור עשה לזר לברך ברכת כהנים בנשיאת כפים. וכן מבואר בספר תורה תמימה (במדבר פ"ו הערה קלא) שמביא ששמע מאיש אמונים שהגר"א מוילנא בירך את הגר"ח לנדא מו"ץ דוילנא בשעת חופתו, והניח ידו אחת על ראש הגר"ח בשעת הברכה, ושאלוהו על ככה, והשיב, כי לא מצינו ברכה בשתי ידיים רק לכהנים במקדש.

אמנם מביא הגר"מ שטרנבך שליט"א שבסידור יעב"ץ קורא את המברכים ביד אחד לבד, "חסרי דעת", והסוד בשתי ידיים דוקא, וכן נהג אביו ה"חכם צבי". ובספר "דבש לפי" מהחיד"א (ב' - ט') כשמביא תשובת הגאון רבי יעקב הכהן על ספר "חמדת הימים", כתב שלא מצא בו שום דבר תמוה רק בענין ספירת העומר וברכת הבנים שהוא מדקדק ומקפיד דוקא ביד אחת. (והספר "חמדת הימים" שיבחו אותו מאד הרבה גאונים וצדיקים, רק שכפי הנראה בתוך הנדפס נוספו בכמה מקומות דברים ששייכים לתלמידי ש"ץ ואינם של המחבר). ומסיק שגם בסידור האריז"ל בסדר ליל שבת כתב שאין לברך אלא ביד אחת ובימין, וכיון שכן דעת הגר"א והאריז"ל, ראוי לחשוש ולברך כן, (אף שכמדומני יש הרבה שנהגו בשתי ידיים).

טעם אחר לברך ביד אחד

ועי' בשו"ת יחזה דעת (ח"ה סימן יד) שמצא בספר פחד יצחק (מערכת ברכה דף נד ע"ג) שכתב, ראיתי מדקדקים שלא לברך לתלמידיהם בשתי ידיים על ראשם, ואומרים שעושים כן כדי שלא לקשר מדת החדש עם מידת הדין (שהימין חסד והשמאל גבורה שהיא מדת הדין), ואני נהגתי לברך את מי שנשוי אשה בשתי ידיים, בעדו ובעד ביתו, ולפנוי ביד אחת, אבל לבחורים העוסקים בתורה בשתי ידיים, כי התורה מסייעתם במקום אשה.

האם יש מעלה בברכת כהן שלא בשעת עבודה

ובספר "עצי המערכה" ח"א (נדפס בג'רבה תש"ו) באות ל"ח מביא מהגר"א זצ"ל כי ברכת כהנים אם הוא כהן מברך בשתי ידיו, ואם ישראל לא ישים אלא יד אחת. וכתב בתשובות והנהגות שזה חידוש, שהרי מפורש ברמב"ם (תפלה טו, ז) שאפילו כהן בעל עבירה אין מונעין ממנו נשיאת כפים, "שאין קיבול הברכה תלוי בכהנים, אלא בהקב"ה, שהכהנים עושים מצותם שנצטוו בה והקב"ה ברחמיו מברך את ישראל כחפצו", וברכת הקדוש ברוך הוא אינו אלא ב"כה תברכו" והיינו בקיום מצות נש"כ כדין, (וכלשון הרמב"ם הכהנים עושים "מצותם" והקב"ה מברך), והיינו בעשרה ובשעת עבודה, (ובזמנה"ז היינו בתפלה שהיא כעבודה), וקורין לו לעלות לברך, אבל ברכת כהנים בעלמא שאין ע"ז הבטחת הקדוש ברוך הוא לא שמענו שמפני שהוא כהן מועיל ברכתו. מיהו שמענו על כמה קדושים וכמו רבינו החפץ חיים זצ"ל כשהיה מברך לאחד היה מוסיף שתהא ברכת כהן, וצע"ג.

מצוות צריכות כוונה

ועיין במשנ"ב (סי' קכח, ג) דלמ"ד מצוות א"צ כוונה, זר המברך חבירו בברכת כהנים צריך לכוון להדיא שאינו מכוון למצות נשיאת כפים, דכיון דכהן יוצא המצוה אפילו בלא כוונה, אסור לזר לברך אפילו בלא כוונה. ותמה עליו בתשובות והנהגות, דדוקא אצל הכהן שחייב במצוה הוי מעשה מצוה גם בלא כוונה, למ"ד מצוות א"צ כוונה, ויוצא ידי"ח, אבל לזר שלא שייך להמצוה, לכו"ע אינה אצלו מעשה מצוה בלא כוונה. וכמו המקיים מצוה שלא בזמנו, לכו"ע אינו עובר בבל תוסיף אלא בכוונה למצוה כמבואר בר"ה (כח, א).

כוונה לא לצאת

ובספר שדי"ח כתב לדחות הראיה, די"ל דאף למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה היינו במצוה שאין בעשייתה נדנוד עבירה, אבל כשיש נדנוד עבירה בעשייתה, כי הא דאיכא איסור לזר לברך ועובר בעשה, הוי

כמתנה ומכוון שלא לצאת, דלא ניחא ליה באיסורא. וכעין זה כתב הביה"ל די"ל כיון דתקנו רבנן שלא לישא כפים בלא תפלה, שוב מי שאומר פסוקים אלו של ב"כ בלא תפלה, בין כהן בין ישראל, הוי כמכוין בפירוש שלא לקיים בזה המצוה דברכת כהנים, ולכן שרי.

האם נשיאת כפים הוא דווקא בשעת תפילה

ועי' בביה"ל שתמה על מנהג העולם שנוהגין לברך אחד לחבירו, בין שהוא כהן או זר, בלשון יברכך וכו'. ורצה ליישב מנהג העולם דברכה זו אינו בשעת התפלה, וידוע מה דאיתא בירושלמי (פ"ד דתענית) שלא מצינו נשיאת כפים בלא תפלה. אבל דחה זה, שזה שקבעוה בתפילה אינו אלא מדרבנן, ומדאורייתא אינו תלוי בזה כלל, והראיה דהלא תפלה גופא לרוב הפוסקים הוא דרבנן, וא"כ כיון דמדאורייתא יוצא בברכה בעלמא אפילו שלא בשעת תפלה, וע"ז אמרה התורה אתם ולא זרים, האיך מותר לזר לברך אחד לחבירו בלשון זה. ותי' דע"כ יש ראייה ממנהג העולם להא דקי"ל מצות צריכות כונה.

עוד כתב דכיון דתקנו רבנן שלא לישא כפים בלא תפלה, שוב מי שאומר פסוקים אלו של ברכת כהנים בלא תפלה, בין כהן בין ישראל, הוי כמכוין בפירוש שלא לקיים בזה המצוה, דברכת כהנים ולכן שרי.

אבל בספר עמק ברכה הביא בשם הגר"ח שאפילו לפי הרמב"ן שמצות תפילה אינו אלא מדרבנן, בכל זאת ה"שם" תפילה היא מה"ת, ומביא ראייה מהא דנשיאת כפים, שהיא מצוה מן התורה, אינו אלא בשעת תפילה.

ולדבריו אזלא ראיית הבה"ל.

תנאים לנ"כ מה"ת

בספר פסקי תשובות (או"ח סימן קכח) כתב שבברכת הבנים חסר עוד תנאים הצריכים לנשי"כ מן התורה, דהיינו עליה לדוכן, ואמירת "כהנים" ועוד, לכן אין בזה משום עבירה על מצות עשה. אך יש להקפיד שלא לחלק האצבעות כדרך שהכהנים מחלקים בעת עלייתם לדוכן, וכן נכון לכוון מפורש שאין מכוון בזה לשם מצוות נשיאת כפיים.